

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Kultuurhariduse osakond

kogukonnahariduse ja huvitegevuse õppekava

Karin Aare

**ÕPILASTE KÄITUMUSLIKUD REAKTSIOONID
KOOLIVÄGIVALLA OHVRIKS SATTUMISE KORRAL VILJANDI
LINNA ÜLDHARIDUSKOOLIDE ÕPETAJATE KOGEMUSTE
PÕHJAL**

Lõputöö

Juhendaja: Lembit Õunapuu, ped. teaduste knd., dotsent

Kaitsmisele lubatud.....

Viljandi 2020

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. KOOLIVÄGIVALLA KÄSITLUSE TEOREETILIS-EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD	5
1.1. Vägivalla, koolivägivalla ja koolikiusamise mõistelised seosed	5
1.2. Koolivägivalla teoreetilised vormid	6
1.3. Koolivägivalla vormid õpetajate vaates	9
1.4. Koolivägivalla ohvrite tunnusjooned ja käitumuslikud reageeringud.....	9
1.5. Ohvrite käitumuslikud reaktsioonid õpetajate vaates.....	12
2. METODOLOOGILISED JA METOODILISED LÄHTEKOHAD	14
2.1. Valimi moodustumine.....	14
2.2. Andmete kogumise protseduuriline kirjeldus	15
2.3. Andmete analüüsi meetodika.....	15
2.3.1. Sisuanalüüsi usaldusväärsus.....	16
3. TEKSTILISTE ANDMETE ANALÜÜS JA TÕLGENDAMINE	18
3.1. Intervjuude tekstide deduktiivne analüüs ja tõlgendus.....	18
3.2. Intervjuude tekstide induktiivse analüüsi käik	19
3.2.1. Tekstiliste andmete kategoriseerimine	19
3.3. Induktiivse analüüsi andmete tõlgendamine	21
4. ARUTELU JA JÄRELDUSED	23
KOKKUVÕTE	25
KASUTATUD ALLIKAD	27
LISAD	36
Lisa 1. Nõusoleku vorm	36
Lisa 2. Poolstruktureeritud intervjuu küsimustik	37
SUMMARY	39
LIHTLITSENTS	41

SISSEJUHATUS

Koolivägivalda võib pidada laialt levinud nähtuseks, tegemist on justkui epideemiaga, mis levib kõikjale, kus on koole. Eesti paistab silma koolikiusamisega PISA uuringust (PISA...2017, lk 136) selgub, et oleme OECD riikide seast kaheteistkümnendal kohal, mis tähendab et igast sajast õpilasest on 20 õpilast sattunud mõnitamise, narrimise, naeru ja pilgete ohvriks. Seoses eelpooltooduga tuleb probleemiga tegelema hakata rohujuure tasandilt. Ka vägivalda ennetamise arengukavas (Vägivalda vähendamise ... *s.a.*) on välja toodud, et probleemiga tuleb tegeleda enne, kui vägivaldne käitumine jõuab avalduda ning vägivalda ilmsiks tulekul reageerida erinevate institutsioonide poolt: haridus, sotsiaal-, tervishoiu- kui kriminaaljustiitsüsteemis.

Vägivaldaga tegeletakse nii kooli kontekstis kui ka vabariiklikul tasandil, seda kinnitavad erinevad riiklikud dokumendid (Lastekaitseseadus 2019, Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus 2019, Vägivalda ennetamise strateegia 2015), erinevad projektid „Julgelt vastu“ ja Kiusamisvaba kool ja lasteaed, kui ka konverentsid (Tallinn viib...2019; Sallivuskonverents „Kuidas...*s.a.*). Vaatamata sellele on koolivägivald jätkuvalt suureks probleemiks, mida kinnitavad mitmed koolielu faktid, nagu Sillamäe juhtum, kus koolikiusamise tõttu läks vabaturma 10-aastane poiss (Staropopov 2019) ning Viljandi Paalalinna Koolis toimunud tulistamine, kus hukkus õpetaja (Kuul ja Krjukov 2014). Ka välismaalt jõuab ajalehe veergudele erinevaid koolikiusamisega seotud uudiseid, näiteks toimus USAs Colorados koolitulistamine, kus üks õpilane sai surma ning kaheksa viga (Vasli 2019) või Soomes andis 15-aastane poiss koolis direktorile peksa (Soomes koolist...2019).

Koolivägivalda on uuritud mitme külje pealt, seda nii välismaal kui ka Eestis. Välismaal on palju keskendunud turvalisusele ja koolivägivalda ennetamisele (Cawood 2013; Gilreath, Astor, Estrada, Benbenishty & Unger 2014; Lestera, Lawrence, Warda 2017), uuritud on ka õpetajate vägivaldset käitumist, mis on suunatud õpilastele (Lee 2015) ja vastupidi õpilaste vägivaldset käitumist, mis on suunatud õpetajatele (Maeng, Malone, Cornell 2020) ning uuringud, mis käsitlevad õpetaja tajumist ja käsitlust õpilaste vägivaldse käitumise osas (Sela-Shayovitz 2009; Altun ja Baker 2010). Eestis läbi viidud uuringud käsitlevad

koolivägivalla erinevaid liike, ennetusvõimalusi, tunnusjooni ja põhjuseid (Kõiv 2003, 2006; Strömpl, Selg, Soo ja Šahverdov-Žarkovski 2007; Säre 2011; Tilk 2012; Kambek, 2013; Uibo 2014; Ülemaante 2015; Väli-Kurnikov 2017), lisaks on uuritud õpetajate hinnanguid ja stressireaktsioone koolivägivallale ning hinnanguid õpetajate tulemuslikkusele koolivägivalla nähtuste käsitlemisel (Sinijärv 2010). Uuritud on ka õpetajate tähelepanekuid vägivallailmingute kohta õpilaste suhtes (Altement 2013) ja teise kooliastme õpilaste reaktsioone koolivägivalla ohvriks sattumise korral (Aare 2019).

Enamasti uuritakse vägivalla, koolivägivalla või koolikiusamise tunnuseid, liike, põhjuseid ja seda enamasti vägivallatsejate aspektist. Vähe leiab uurimusi, mis käsitleksid ohvri käitumist ja õpetaja poolset vägivalla ohvri tajumist. Uuritud on küll õpilaste reaktsioone koolivägivallale, kuid teada pole, milliseid reaktsioone õpetaja enim märkab, kuidas õpetaja tõlgendab vägivalla ohvri erinevaid käitumuslikke reaktsioone. Sellest, kuidas õpetaja tajub ja tõlgendab vägivalla ohvri käitumuslikke reaktsioone, sellest oleneb õpetaja sobiva toetus- ja käitumisviisi valik. Kui koondada õpetajate kogemus sellest, kuidas ohvrid reageerivad koolivägivallale, siis sellele teadmisele tuginedes on võimalik koostada koolituste sisu ja luua ennetus- ning ohvrite toetusstrateegiaid.

Eespool toodud kaalutlustest lähtudes sõnastan **uurimisprobleemi** järgmiselt: Millised on õpilaste käitumuslikud reaktsioonid koolivägivalla ohvriks sattumise korral õpetajate kogemuste põhjal?

Uurimisprobleemist lähtuvalt on lõputöö eesmärgiks välja selgitada õpetajate kogemused koolivägivalla ohvrite peamiste käitumuslike reaktsioonide kohta füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele vägivallale. Pidades silmas uurimisprobleemi on käesolevas töös sõnastatud järgmine kompaktne **uurimisküsimus**: Milliseid ohvrite käitumuslikke reaktsioone esineb füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele koolivägivallale õpetajate kogemuste põhjal?

Käesolev lõputöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis töötatakse välja allikatele tuginedes koolivägivalla teoreetiline mudel. Teine peatükk sisaldab koolivägivalla empiirilise uurimise metoodikat, käsitletakse andmete kogumise vahendi väljatöötamist ja andmete kogumist. Kolmandas peatükis on tehtud andmete analüüs ja tõlgendatakse tulemusi.

1. KOOLIVÄGIVALLA KÄSITLUSE TEOREETILIS-EMPIIRILISED LÄHTEKOHAD

Käesolevas peatükis avan koolivägivalla mõiste ja selle teoreetilised vormid ning keskendun koolivägivalla ohvrite tüüpilistele käitumuslikele reaktsioonidele allikate põhjal.

1.1. Vägivalla, koolivägivalla ja koolikiusamise mõistelised seosed

Järgnevalt tuleb vaatluse alla mõistete vägivald, koolivägivald ja koolikiusamine tähendus. Maailma Terviseorganisatsiooni raportis (World report on violence... 2012, lk 5) kirjeldatakse vägivaldade kui tahtlikku füüsilise jõu või mõjuvõimu kasutamist või sellega ähvardamist, mis on suunatud enda, teise isiku, inimgrupi või kogukonna vastu ning, mis põhjustab vigastusi, surma, psühholoogilist kahju, arengu häirimist või õigustest ilmajätmist. Agan, Andrejev, Bachmann, Baum, Isat, Kadalipp, Kivisilla, Kõrgmaa, M., Kõrgmaa M., Lehtsaar & Önnepalu käsitlevad vägivaldade kui tahtlikku kahjulikku käitumist teise inimese või tema omandi suunas. Sellise käitumise eesmärk on saada endale võim omada kontrolli kellegi teise elu üle. Vägivaldse käitumisega tekitatakse ohvris hirmu ning ebakindlust, mis soodustab vägivalla toimepanijal tema käitumise, mõtlemise kui ka tunnete mõjutamist (2011, lk 68). Nagu näha, vägivalla sisu avatakse selle rakendamise vormi, vägivalla objekti ja tagajärgede kaudu. Selgub vägivalla rakendamise vahetu füüsiline aspekt ja kaudne aspekt – „mõjuvõim“.

Koolivägivald on igasugune situatsioon, kus mistahes kooli kuuluv isik hirmutab, ähvardab, väärkohtleb või ründab teist kooli kuuluvat isikut (Kõiv 2002, lk 10; Kõiv 2006, lk 13; Sullivan, Cleary & Sullivan 2004, lk 5). Koolivägivald on ka, kui agressiivne situatsioon, mille alla kuuluvad füüsilised kui ka psühholoogilised teist inimest kahjustavad tahtlikud käitumisaktid (Kõiv 2006, lk 11). Lisaks toob Kõiv (2002, lk 43) välja, et lapse väärkohtlemine, koolivägivald ja koolikiusamine on agressiivse käitumise üldmõiste alaliigid. Seega osutub vägivald katusmõisteks, mis hõlmab ka koolivägivalla mõiste. Viimast eristab vägivalla mõistest koht – kool. Kiusamise jaoks pole leitud ühte konkreetset definitsiooni, paljud koolikiusamise uurijad toovad välja, et kiusamine on, korduv

pahatahtlik käitumine mõne kaasõpilase suhtes (Kõiv 2002, lk 10; Kõiv 2006, lk 13; Sullivan, Cleary & Sullivan 2004, lk 5; Slavens 2007, lk 5; Dan Olweus 1995, lk 197 ja 1999, lk 8-13). Kiusamine on ka haiget tegev ja tahtlik agressiivne käitumine (Sharp ja Smith 2004, lk 13). Vaher (2002, lk 85) kui ka Ojala (2005, lk 60) juhivad tähelepanu, et kiusamiskäitumises on olulised terminid „korduv“ ja „pahatahtlik“. Mistõttu võib koolikiusamist pidada korduvaks pahatahtlikuks teoks. Olweus (1997, lk 496) käsitleb kiusamist koolis agressiivse käitumisena, mis kahjustab ohvrit, tekitades talle ebamugavust, on toime pandud ühe või mitme õpilase poolt korduvalt ja pikema aja jooksul. Niisiis agressiivne, ründav käitumine on ühiseks jooneks nii vägivald, koolivägivald ja koolikiusamisest rääkides. See võib olla verbaalne, füüsiline ning ka kaudne (Elliott 2000, lk 10-11). Lisaks eelpooltoodule toovad välja Shetgiri (2013, lk 36) ja Espelage ja Sweareri (2003, lk 366), et agressiivne, ründav käitumine võib aset leida otseses ja kaudses vormis, kus otsene on verbaalne ja füüsiline agressioon ning kaudne on suhteline agressioon (sotsiaalne tõrjumine, ohvri maine kahjustamine, suhetega manipuleerimine). Seoses eelpooltooduga võib välja tuua, et ühised tunnused vägivald, koolivägivald ja koolikiusamisele: korduvus, teadlik ohvri ründamine ja kahjustamine ning agressiivsus.

Käesolevas lõputöös määratlen eelnevale sisule toetudes koolivägivald järgmiselt:

koolivägivald on tahtlik ja teadlik agressiivne ründav käitumine kaasõpilase, õpetaja või teiste kooli kuuluvate inimeste suhtes. Koolivägivald võib olla füüsiline (nt löömine, tõukamine jne), verbaalne (nt sõimamine, solvamine) kui ka kaudne (kuulujuttude rääkimine, tõrjumine jne). Kui füüsilise koolivägivald puhul toimub otsene keheline mõjutamine, siis verbaalne esineb sõnaliselt vormis ja kaudne tähendab rünnakut, kus puudub otsene füüsiline ja sõnaline mõjutamine.

1.2. Koolivägivald teoreetilised vormid

Koolivägivald mõiste sisu püütakse tihti avada kiusamiskäitumise kaudu. Vaher toob vaimse kiusamise tunnusjoontena välja ähvardamise, alandamise, narrimise, tõrjumise, isoleerimise, jälitamise ja kuulujuttude levitamise (2002, lk 85). Siit on näha, et „vaimse kiusamise“ kirjeldus hõlmab sõnaliste tunnuste kõrval ka mittesõnalised (jälitamine). Lisaks Strömpl jt (2007, lk 26) toovad välja, et nii nagu teiste vägivald liikide puhul, võib ka koolivägivald olla nii vaimne kui ka füüsiline. Vaimne vägivald seisneb solvamises, narrimises, tagarääkimises ja alavääristavas suhtumises. Kripsi jt käsitluses on vaimne ja

füüsiline rünnak defineerinud järgmiselt: vaimne rünnak on teise või teiste isikute mõnitamine, alandamine, sõimamine, sildistamine (solvav nimetamine), karjumine; füüsiline rünnak - teise või teiste isikute löömine, peksmine, tõukamine, togimine, kusjuures füüsiline ründamine võib toimuda, kas relvaga, mingi esemega või ilma (2012, lk 11).

Vaadeldes eelpooltoodud refereeringuid, siis näeme, et vaimne vägivald on lahti mõtestatud nii verbaalse/sõnalise vägivallana (nt narrimine) kui ka kaudse vägivallana (nt kuulujuttude levitamine, jälitamine). Kuna rünnaku tunnusjoon „vaimne“ pole väga selgepiiriline, siis on parem eristada „verbaalset“ ja „kaudset“ rünnakut. Mõningates töödes eristatakse ka kaudset vägivalda vormi. Shetgiri järgi nimetatakse kaudset vägivalda „relatiivseks“ (suhteliseks), kus vägivald seisneb tagarääkimises, laimamises, saboteerimises, eakaaslaste veenmises ohvreid välistada (2013, lk 34). Seega on see vägivalda vorm, kus otseselt ohvri suunas sõnu ei kasutata, kuid mõju on kaudne. Füüsilise ja verbaalse vägivalda näol on tegemist koolivägivalda kahe otsese vormiga. Shetgiri (2013, lk 34) järgi on füüsilisel vägivaldal järgmine sisu: füüsiline rünnak, nagu löömine, tõukamine, lükkamine, lämmatamine ja ohvrilt midagi jõuga äravõtmine ja verbaalne vägivald hõlmab verbaalse ahistamise või hirmutamise, sõimamise, ähvardamise, mõnitamise, kuritahtliku nõökamise ja psühholoogilise hirmutamise. Benbenishty ja Astor (2005, lk 13-14) toovad välja otsese ja kaudse vägivalda. Otsene vägivald on silmaga nähtav nagu näiteks löömine, kaudse vägivallana käsitletakse, aga vägivalda, mis on varjatud nagu näiteks kuulujutud või grupist välja heitmine. Sharpi ja Smithi (2004, lk 13) käsitluses on kiusamise vormid järgmised: füüsiline (löömine, asjade ära võtmine ja lõhkumine); verbaalne (narrimine, solvamine, rassitlikud märkused); kaudne (inetute kuulujuttude levitamine, kellegi kõrvale tõrjumine). Aluede, Adeleke, Omoike & Afen- Akpaida (2008, lk 154) toovad oma uurimuses välja füüsilise agressiivsuse – tõukamine, sülitamine; sotsiaalse võõrandamise – seltskonnast välja tõrjumine, vältimine; verbaalse agressiivsuse – narrimine, hüüdnimedega kutsumine, mõnitamine; hirmutamise – ähvardamine, teiste sundimine tegema midagi ebameeldivat ja suhete vahelise kiusamise – kuulujuttude levitamine, tagarääkimine, rassism.

Sullivan, Cleary & Sullivan (2004, lk 5) toovad aga kiusamisvormidena välja:

1. Füüsiline kiusamine- hammustamine, jalaga või rusikaga löömise, kriimustamise, sülitamise, jala taha panemise, juustest kiskumise jne;
2. Mittefüüsiline kiusamine, mis jaguneb omakorda kaheks:

- Verbaalne kiusamine- solvav telefonikõne, raha või esemete väljapressimine, hirmutamine, sõimamine, rassistlikud märkused, narrimine, solvangud, mõnitamine, laimu ning pahatahtlike kuulujuttude levitamine.
 - Mitteverbaalne kiusamine- ebaviisakad liigutused ja grimassid, ignoreerimine, mittekaasamine ja tõrjumine, õelate kirjade saatmine ja teise õpilase vaenule õhutamine.
3. Vara kahjustamine- riiete katki rebimine, raamatute lõhkumine, isiklike asjade hävitamine ning vargused.

Kõrvutades erinevate autorite füüsilise, verbaalse ja kaudne vägivalla sisu, selgub, et suuremas osas on sisu kattuv. Kui ohvri rünnakut on tähistatud terminiga vaime, siis on sellele haaratud ka kaudne vägivald. Kui soovitakse suhteline vägivald eraldi välja tuua, siis kasutatakse „vaimse“ asemel „verbaalne“. Käesolevas töös on koolivägivalla käsitlemisel kasutatud kolme terminit: füüsiline, verbaalne ja kaudne. Järgnevas tabelis 1 on esitatud koolivägivalla erinevate vormide tüüpilised tunnused, mis on erinevate allikate üldistuse tulem.

Tabel 1. Koolivägivalla vormide käitumuslikud tunnused

Koolivägivalla vorm	Käitumuslikud tunnused
Füüsiline vägivald	Löömine, peksmine, tõukamine, togimine, lükkamine, lämmatamine, hammustamine, kriimustamine, sülitamine, jala taha panemine, juustest kiskumise, asja jõuga äravõtmine ja lõhkumine, ründamine relvaga, riiete katki rebimine, raamatute lõhkumine, isiklike asjade hävitamine.
Verbaalne vägivald	Ähvardamine, alandamine, narrimine, solvamine, tagarääkimine, mõnitamine, sõimamine, solvavate hüüdnimedede kasutamine, sõnaline ahistamine, psühholoogilise hirmutamine, rassistlikud märkused, solvav telefonikõne, raha või esemete väljapressimine.
Kaudne vägivald	Tõrjumine, isoleerimine, jälitamine, kuulujuttude levitamine, tagarääkimine, laimamine, saboteerimine, ebaviisakad liigutused.

1.3. Koolivägivalla vormid õpetajate vaates

Jõgisuu (2011, lk 17) magistritöös on uuritud põgusalt õpetajate vaateid koolivägivalla vormide kohta, selgus, et õpetajad tõid füüsilise kiusamise tunnustena välja järgmised: löömine, tõukamine, togimine. Mittefüüsilise kiusamise alla grupeeriti: narrimine, mõnitamine, tegevustest välja jätmine, kuulujuttude levitamine. Samas Altementi (2013, lk 30) uuringus selgub, et õpetajad toovad välja füüsilise vägivallana: togimise, poiste omavahelise kakluse, jalaga löömise. Vaimse vägivallana tuuakse välja: narritamine, naeruvääristamine, ignoreerimine, mõnitamine. Boulton uuringust (1997) selgub, et suur osa õpetajaid pidasid kiusamiseks füüsilist ja vaimset vägivalda ning situatsioone, kus inimest sunnitakse tegema midagi, mida ta ei soovi teha. Paraku aga selgus ka, et iga neljas õpetaja ei kaasanud kiusamise kirjeldusse narrimist (nimede andmist), kuulujuttude levitamist, hirmutamist, teiste asjade võtmist ning üle poole uuringus osalenud õpetajatest ei arvanud, et kiusamine on ka grupist välja jätmine (Naylor, Cowie, Cossin, Bettencourt & Lemme 2006, lk 554 järgi). Seevastu Mishna (2004, lk 237-238) uurimuse järgi õpetajad arvavad, et kiusamine on nii füüsiline kui ka vaimne, kiusamist kirjeldatakse kui üks või mitu isikut kasutavad oma võimu, et ära kasutada teist isikut või isikuid, toodi välja ka, et kiusamine on tahtlik tegu. Eelnevast järeldub, et kui õpetajad tõlgendavad õpilaste vägivaldset käitumist erinevalt, siis tõenäoliselt ka nende reaktsioonid, ennetus- ja toetuskäitumine erinev.

Maunder, Harrop & Tattersall (2010, lk 268) töös käsitletakse vägivalda otsese ja kaudse vägivallana ning õpetajate arvates on otsene vägivald löömine, inetute nimedega kutsumine, varastamine, asjade kahjustamine, ähvardamine. Kaudse vägivallana on välja toodud sotsiaalne tõrjutus, inetud e-mailid või kirjad, kuulujuttude levitamine kui ka pahandustesse sattumine.

Vaadeldes eelpooltoodut, siis võib öelda, et õpetajad eristavad nii füüsilist, vaimset kui ka kaudset vägivalda. Vaimse rünnaku all nähakse verbaalset ja ka kaudset rünnakut (kuulujuttude levitamine, ignoreerimine).

1.4. Koolivägivalla ohvrite tunnused ja käitumuslikud reageeringud

Hussein (2013, lk 913) väidab, et ohvriks langemise põhjused on vähesed sotsiaalsed kui ka emotsionaalsed oskused. Strömpl jt (2007, lk 31) uuringust selgub aga, et õpilased arvavad,

et kaaslaste poolse kiusamise ohvriks on reeglina ebapopulaarne õpilane, keda iseloomustavad järgnevad jooned: ta on nõrgal positsioonil, üksildane, pole sõpru, muljalt tulnud ehk võõras, pugeja või reetur, õppimises ja spordis edutu, kannab vanu riideid, katkisi jalanõusid, on niisama teistsugune, füüsilise defektiga või kõnehäirega jms. Eelneva iseloomustusega sarnaselt leiab ka Vaher (2002, lk 86), et ohvriks satuvad need, kes ei löö vastu, on teistest intelligentsemad, on teistest väiksemast kasvu või hoopis pikemad, nad võivad olla paksemad ja aeglasemad kui teised, nad on vaesemad või hoopis rikkamad teistest või nad on lihtsalt teistest erinevad. Albayrak-Kaymak jt (2007, lk 1253) väidavad, et ohvritel on madalam sotsiaalmajanduslik staatus, neil on raskusi suhtlemisel vastassugupoolega ning neil on raske leida uusi sõprussidemeid. Seda leiavad ka Sullivan, Cleary & Sullivan (2004, lk 20), et ohvrid on tihti sotsiaalse grupi äärealal. Nad võivad teistest erineda või tõrjutakse neid hoopis väljakutsuva käitumise pärast. Ohvrid on õppimises, suhetes teistega kui ka emotsionaalses mõttes halvas olukorras. Nad arvavad, et on kiusamise ise esile kutsunud. Mistõttu on kiusatav pidevalt valve all, kuna kardab järjekordset rünnakut, teadmata kuidas olukorda vältida, mille tulemusena tunneb ta end abitult ja lootusetult. Et selliseid olukordi vältida, võib ohver hakata koolist puuduma, tema jaoks kaotab koolitöö mõtte ja tekivad mahajäämused õppetöös.

Koolivägivalla ohvritele on iseloomulikud teatud käitumisviisid. Berthold & Hoover (2000) uuringust selgub, et ohvrid väldivad erinevaid kohti koolis, näiteks kooli mänguväljakut, hirmust, et neid hakatakse seal kiusama. Mõned õpilased hakkavad koolis käimist vältima või hoopis kukuvad koolist välja. (Sander & Phye 2004, lk 25 järgi) Jõgisäär (2009) ütleb, et vägivald võib ohvrile mõjuda mitut moodi, ohver muutub ebakindlaks (ei avalda enam oma arvamust), sulgub endasse, ta kardab veel sündimata vägivalda. Healey (2011, lk 10) väidab, et ohver on õnnetu, ärev, madala enesehinnangu ja eneseusuga, kardab oma turvalisuse pärast, vihane, mõtleb kättemaksule ning ka mõningatel juhtudel ei käi enam koolis. Hilarski, Dulmus, Theriot & Sowers (2004, lk 5) kirjeldavad, et tagajärjed kiusamisele ohvri vaates on depressioon, üksildus, madal enesehinnang, psüühilised probleemid, agressiivne kiusamine, ärevus, toitumishäired, koolist puudumine ning halvad hinded ning lisaks selle on ohver dilemma ees, kas vägivald kasvab ning muutub veel ohtlikumaks. Goodstein kirjeldab, (2013, lk 32) et ohvril võivad olla tujumuutused, ta võib olla depressioonis, õnnetu, hakkab kergesti nutma, tunneb lootusetuse tunnet, huvide kadumine, magab halvasti, tal puudub energia ja on pidevalt väsinud, söögiisu kas suureneb

või väheneb, ka kehakaal võib kas tõusta või väheneda, ta ei suuda asju meeles pidada, ta on pidevalt ärevuses ning mis kõige hullem tal võivad tekkida enesetapu mõtted.

O'Moore & Minton (2004, lk 56-58) toovad, aga lapsevanematele välja võimalikud ohvri käitumised, kui teda koolis kiusatakse: laps on ärev, õpib koolis halvemini kui enne, küsib lisaraha, ei taha kooli minna, toimuvad muutused meeleolus ja käitumises, madal enesehinnang ja eneseusk, kurdab pea- ja kõhuvalu või esineb probleeme magamisega. Ka Lee (2004, lk 51) annab lapsevanematele näpunäiteid, kuidas ära tunda, et laps on koolivägivalla ohvriks sattunud. Need tunnused on järgmised: laps on vaiksem kui tavaliselt, ta ei saa hästi magada, ei taha kooli minna, näeb õudusunenägusid, ebatavalised agressiivsushood perekonna suhtes, üleüldised radikaalsed muutused käitumises.

Ent omaette kategooria moodustavad veel kiusajatest ohvrid. Mõnes situatsioonis on nad ise kiusajad, kuid teises ohvrid. Üldiselt ründavad nad endast nooremaid või väiksemaid, olles samal ajal eakaaslaste või suuremate poolt sooritatud rünnakute ohvrid. Võib juhtuda, et nad on koolis kiusajateks, kuid kodus ohvrirollis. Antud kategooriaga on kõige keerulisem tegeleda, kuna nad on agressiivsed nii nagu kiusajaid ikka ent samal ajal on nad väga kaitsetud ja kergesti haavatavad. Kuna nad on kiusajatena halastamatud on neil keeruline ka ohvrile kaasa tunda. (Sullivan, Cleary & Sullivan 2004, lk 18-19)

Hiiemäe & Kivisaar (2011, lk 151) toovad välja ohvriks sattumise ohvrilt tulenevad põhjused nagu oleku poolest teistest erinemine, riietus, õppeedukus või väljanägemine. Sullivan jt. (2004, lk 14-16) väidavad, et ohvriks satutakse sotsiaalsetest ja indiviidist tulenevatest põhjustest nagu näiteks rassism, erivajadused, homovaenulikkus, vaesus, füüsiline inetus, ülekaalulisus ja halb õppeedukus. Sharp ja Smith (2004, lk 16) ütlevad aga, et ohvriks satuvad need kellel on koolis vähe sõpru, kes erinevad teistest või kutsuvad ise kiusamist esile ebasobiva käitumisega näiteks mängu segades või tüüdates. Kõiv (2006, lk 24) väidab hoopis, et ohvriks satuvad ka need õpilased, kes on ise provokatiivsed ent siiski suhteliselt populaarsed. Ojala (2005, lk 60) toob kiusamise põhjustena välja, käitumise, riietumise, liiga head hinded, välimuse, rikkuse jne.

Eelneva põhjal võib järeldada, et ohvriks satutakse teatud füüsiliste, isikuliste ja sotsiaalsete tunnusoonte tõttu. Eelrefereeritud uurimustes esitatud ohvrite vägivallale reageerimised võib üldistada järgmise kolme kategooria abil:

- **kooliga seotud reaktsioonid** (ei taha kooli minna, väldivad erinevaid kohti koolis, hakkab koolist puuduma, õppetulemuste langus jms.);
- **emotsionaalsed reaktsioonid** (enesesse sulgumine, ebakindlus, hakkab kergesti nutma, agressiivsushood jms.);
- **füsioloogilised reaktsioonid** (magab halvasti, pea- ja kõhuvalud, söögiisu muutused jms.).

1.5. Ohvrite käitumuslikud reaktsioonid õpetajate vaates

Raamatus „Ellujäämine õpetajana“ toob Ülle Suur, enda töökogemuse põhjal (2010, lk 52-53) välja, et füüsilise vägivalla all kannatavad lapsed käituvad oma eakaaslastest „täiskasvanulikumalt“, elades suurte inimeste maailmas, ta ei soovi mängudes kaasa teha ning on jälgija rollis. Laps on ebakindel ja uimane, õpilasel võivad esineda ka käitumisraskused. Tihti ei suudeta ka oma mõtteid lõpuni mõelda, vaid sellele järgneb kohe tegu, agressiivsus. Emotsionaalse vägivalla all kannataval lapsel on tavaliselt kõrge ärevus, ta ärritub kergesti. Üsna sageli esineb agressiivsus, tigidus, madal enesehinnang, enesesse tõmbumine ja depressiivsus. (*ibid.*, lk 53)

Jõgisuu (2011, lk 16) uuringust selgus, et kõige enam õpetajatest nimetas tüüpiliseks käitumiseks vägivalla all kannatavate õpilaste puhul tunnete ja meeleoluga seotud märke ärritunud, nukrameelne, endassetõmbunud), ära mainiti ka koolitõrge (ei taha kooli minna, ei võta osa klassiüritustest) ning märgati ka raskuste ilmumine koolitöös. Tsai (2012, lk 171-172) uuringus toovad õpetajad välja, et ohvriks sattunud õpilasel muutub õppeaasta kui ka see mõjutab teda sotsiaalselt.

Bella ja Willis (2016, lk 163-164) uurisid, millised on õpetajate arusaamad ohvrite reaktsioonidele koolivägivalla puhul, andes ette erinevaid situatsioone, mis käsitlevad endas füüsilist, verbaalset ja ka kaudset vägivalda. Selgus, et ohvrid reageerivad agressiivselt, ignoreerivad olukorda või ei osatud reaktsiooni täpsustada. Shamsi, Andrades, Ashraf (2019, lk 2397-2398) uuringust selgub, et õpetajad toovad välja ohvrite peamisteks reaktsioonideks füüsilise kui ka vaimse tervise seotud probleemid. Füüsilise tervise seotud probleemid olid peavalu, seljavalu ja kõhuvalu. Vähem märkasid õpetajad oksendamist ja rasket hingamist. Vaimse tervise seisukohast toodi välja ärevus, depressioon, madal enesehinnang ning üksindus.

Üldistades eelpooltoodut märkavad õpetajad kõige enam ohvrite puhul järgmiseid tüüpilisi reaktsioone: enesesse tõmbumist, nukrameelsust, ärritumist, madalat enesehinnangut, üksindust, soovi mitte kooli minna, õppeedukus alaneb. Ära märgiti ka peavalu, seljavalu ning kõhuvalu. Nagu uurimused on näidanud, õpetajate poolt märgatakse nii emotsionaalsete ja füsioloogiliste põhjustega kui ka kooliga seotud vägivallale reageerimist.

2. METODOLOOGILISED JA METOODILISED LÄHTEKOHAD

Käesoleva peatüki eesmärgiks on anda ülevaade uurimuse metodoloogilistest lähtekohtadest ja meetodikast. Uurimuse empiiriline eesmärk on koguda andmeid selle kohta, milliseid koolivägivalla ohvrite reaktsioone vägivallakti suhtes õpetajad on täheldanud. Uurimistöös ei ole oluline koguda arvulisi andmeid, vaid välja selgitada õpetajate kogemused. Eesmärgi saavutamiseks valisin kvalitatiivse uurimisviisi, kuna M. - L. Laherand (2008, lk 24) järgi on see „suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele ning viiakse läbi uuritavate loomulikus keskkonnas.“ L. Õunapuu (2014, lk 62) järgi on kvalitatiivse uurimistöö eesmärgiks „ilmutada tegelikkuse varjatud tahke ja anda neile tähendus.“ Uurimisviisist tulenevalt valisin andmete kogumise meetodiks poolstruktureeritud intervjuu, mis võimaldab koguda kvalitatiivseid andmeid.

2.1. Valimi moodustumine

Valimi koostamisel lähtusin kvalitatiivse valimi määramise nõuetest. Õunapuu (*ibid.*, lk 149) toob välja, et kvalitatiivses uurimistöös on neli põhilist üldkogumit elutegelikkuses: materjalid, indiviidid, ühiskondlikud fenomenid ja ühiskondlikud struktuurid. Minu uurimistöös on „indiviidide“ üldkogum Viljandi üldhariduskoolide õpetajad, kelle seast valim moodustub. Flicki (2011, lk 117-119) järgi kvalitatiivne valim moodustub järkjärgult andmete kogumise ja tõlgendamise protsessis.

Käesolevas lõputöös moodustus valim järk-järgult. Esmalt intervjuerisin kahte õpetajat ja seejärel võtsin intervjueritavaid juurde kuni kogutava informatsiooni küllastumiseni. See tähendab, et intervjuude tekstide analüüsimisel sai selgeks, et uut informatsiooni koolivägivalla ohvrite reaktsioonide kohta ei lisandunud. Kokku oli intervjueritavaid õpetajaid viis.

2.2. Andmete kogumise protseduuriline kirjeldus

Minu uurimistöö andmekogumismeetodiks on poolstruktureeritud intervjuu. Õunapuu (2014, lk 171) arvates on seda mõistlik kasutada seal „kus soovitakse uurida varjatud nähtusi ja nende tunnuseid.“ Poolstruktureeritud intervjuu puhul saan ebamäärase vastuste korral vajadusel juurde küsida ning täpsustada. Poolstruktureeritud intervjuu annab selle võimaluse, kuna „intervjuu kavandamisel pannakse kirja konkreetsed teemad ja üldist laadi küsimused“ ja „algab intervjuu kavakindlalt, kuid kulgeb avatult, lähtudes situatsioonist“ (Õunapuu 2014, lk 171-172).

Andmete kogumiseks kavandan järgmised tegevused:

1. Intervjuusid viiakse läbi veebruarist aprilli kuuni 2020 aastal.
2. Intervjueeritavate poole pöördun e-kirja teel ning palun nõusoleku uuringus osalemiseks, milles tutvustan uuringu eesmärgi ja intervjuu protseduuri. Lisaks palun allkirjastada nõusolekulehe, mille lisan tööle (vt Lisa 1).
3. Nõusoleku andnud intervjueeritavatega lepin kokku intervjuu tegemiseks sobiva aja ja kohaks pakun välja kooli.
4. Intervjuu läbiviimisel kasutan diktofoni, paberit ja pliiatsit.

2.3. Andmete analüüsi meetodika

Andmete analüüs toimub kvalitatiivse sisuanalüüsi abil, mis on „kommunikatiivset konteksti arvestav, intensiivne ja võrdlemisi paindlik tekstianalüüs, milles järgitakse süstemaatilisi reegleid tekstide sisu ja tähenduste kodeerimiseks“ (Kalmus, Masso ja Linno 2015). Töö andmetega jaotan etappideks: andmete dokumenteerimine, kodeerimine ja kategooriate moodustamine, analüüs.

Andmete dokumenteerimine toimub intervjuude kaudu saadud vastuste diktofoniga salvestamise ja sellele järgneva transkribeerimisega. Diktofonist transkribeerin ehk muudan salvestatud intervjuu tekstiks. Lepik jt (2014) toovad välja, et puuduvad täpsed reeglid selle kohta, kuidas ja mida transkribeerida, soovituslik on siiski fikseerida kellega, millal, kus ja kes intervjueeris, lisaks tuleb konfidentsiaalsuse tagamiseks vajadusel muuta intervjueeritava nimi, võimalikud aadressid jne, et vältida isikute tuvastamist.

Sisuanalüüsil kasutan deduktiivset ja induktiivset analüüsi kombineerides. Mayring (2000) kirjeldab, et (Kalmus jt 2015 järgi) kvalitatiivne sisuanalüüs võimaldab nii induktiivset (andmetest lähtuvat) kui ka deduktiivset (teoorial ja/või varasematel uurimustel põhinevat) kategooriate loomist. Öunapuu (2014, lk 183) toob välja, et tekstimaterjali induktiivsel analüüsimisel sõelutakse välja sarnase tähendusega tekstiosi – sõnu, maininguid, väljendeid, lauseid, selle kaudu saadakse analüüsiühikute grupid, mida tähistatakse sobiva kategooriaga. Samaaegselt deduktiivse analüüsiga rakendan ka induktiivset analüüsi. Seega varasemate uurimuste toel selgunud kategooriate rakendamise kõrval pean silmas võimalust indutseerida uusi kategooriaid. See tähendab, et oma töös ühendan andmetest tulenevalt induktiivset kategooriate loomist ja teorial põhinevat deduktiivset kategooriate rakendamist. „Deduktiivne lähenemine võimaldab toetada ja/või laiendada olemasolevat teooriat“ ja „induktiivse vaatenurga lisamine võimaldab uurijal olla avatud uutele ilmingutele ning otsida aktiivselt ka teooriat korrigeerivaid või isegi ümberlukkavaid tõendeid.“ (Kalmus jt 2015).

Esmalt teostasind deduktiivse analüüsi. Andmete deduktiivsel analüüsimisel lähtusin 1. peatükis kirjeldatud koolivägivalla kategooriatest (vt tabel 1). Püüdsin õpetajate vastuste tekstidest leida maininguid, mis sobituvad kolme kategooria (reageeringud füüsilisele, verbaalsele, kaudsele vägivallale) alla. Deduktiivse lähenemisega koos on võimalik kasutada ka induktiivset lähenemist, mis toob esile uusi andmeid, mida pole teorias näidatud. Sellist lähenemist nimetatakse „deduktiivse ja induktiivse kombineerimiseks“ (Kalmus jt 2015). Deduktiivse analüüsiga samaaegselt rakendasind induktiivset lähenemist. Viimane tähendab, et püüdsind tekstidest leida sarnase tähendusega mainingute (väikseim iseseisva tähendusega tekstiosa) rühmi, mis tähistand sobiva kategooriaga.

2.3.1. Sisuanalüüsi usaldusväärsus

Kogutud andmete sisuanalüüsi usaldusväärssuse põhjendamiseks toetund Morantile (1999, lk 245), kes toob välja, et kvalitatiivse sisuanalüüsi puhul kasutatakse kahte usaldusväärssuse näitajat: refleksiivsus ja transparentsus. Refleksiivsus tähendab terve analüüsi vältel uurija teadlikkust isiklikest väärtushoiakutest ja omandatud sotsiaalsest teadmistest. Transparentsus tähistab selgust ja läbipaistvust, mis seisneb selles, et uurija näitab ära, kuidas ta jõudis interpreteeritud tulemuseni, eristades selgelt oma väärtusi ja

eelkontseptsioone uurimuse aruandes. (Õunapuu 2015, lk 6 järgi). Seega analüüsi usaldusväärsuse tingimuseks on ühest küljest pidev jälgimine, et oma hoiakud ja arusaamad ei mõjutaks analüüsi ja tõlgendamist. Teisest küljest tuleb võimalikult täpselt näidata, kuidas toimus sisuanalüüsi protsess ja kategooriate loomine.

Minu töös oli vaatluse all koolivägivalla ohvrite reaktsioonid läbi õpetajate silmade. Intervjuudega kogutud andmestiku sisuanalüüsi esimeseks sammuks oli eelanalüüs. Selle käigus teostasın õpetajate intervjuuküsimuste vastuste esmase läbivaatuse, et kogutud materjal puhastada ja struktureerida. Järgnevalt tuli kogutud tekstiline materjal liigenda olemasolevate kategooriate alusel ja samaaegselt ka rühmitada mainingud sisulise sarnasuse alusel rühmadesse. Kategooriate süsteemi konkreetseks rakendamiseks tuleb valida analüüsi ühik. Analüüsiühikuks valisin mainingu, mis on teksti väikseim osis ehk kontekstiline ühik, mis kajastab teemat. Maining võib koosneda ühest, mitmest sõnast või sõnade ühendist. Lugemise käigus lõin üldised kategooriad (nt mainingud: kurb, hirmul, hakkab nutma – kategoriseerisin emotsionaalse reaktsiooni alla). Samal viisil toimus kogu andmemassiivi kategoriseerimine: algselt moodustusid samatähenduslike mainingute rühmad, millele andsin sobiva üldise nimetuse - kategooria. Loodavate kategooriate arv ei olnud ette määratud, andmemassiiviga töötasin seni kuni uusi kategooriaid ei lisandunud. Kui kirjutatud lauses oli enam kui üks maining, siis märkisin need eraldi vastavate kategooriate alla. Kalmus jt sõnul tekstilise materjali kategoriseerimise juures kehtib printsiip: sisu struktureerimisel tuleb kategooriad valida nii, et väljatöötatud kategooriate süsteemis mitteinterpreteeritavate mainingute hulk oleks minimaalne. Kuna kategooriad peavad olema üksteist välistavad (2015), siis antud töös on iga maining kirjas ainult ühe kategooria all.

3. TEKSTILISTE ANDMETE ANALÜÜS JA TÕLGENDAMINE

3.1. Intervjuude tekstide deduktiivne analüüs ja tõlgendus

Tekstide deduktiivse analüüsi lähtekohaks on 1. ptk kirjeldatud kategooriad: füüsiline, verbaalne ja kaudne koolivägivald. Nende kategooriate rakendamine võimaldab intervjuudega kogutud tekstilist andmestikku liigendada kolmeks valdkonnaks: (vt tabel 2).

Tabel 2. Reageeringud füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele vägivaldale.

Kategooria	Ohvri reaktsioon vägivaldale (mainingud intervjuude tekstidest)
Füüsiline	on rahulik, asjade maha loopimise järel korjab need kokku, kõnnib minema, püüab olukorrast minema saada, põgeneb, võib hakata koolist puuduma, tõmbub endasse, ei avalda mitte kunagi oma arvamust, hakkab nutma, muutub arglikuks, käivad mööda seina ääri, ehmub, vehib veidi kätega, hirmul, kannatab, kurb, õnnetu, hakkab nutma, tunneb end halvasti, hakkab koolist puuduma, vahetundides otsib varju, hoiab korrapidaja õpetaja lähedale, hirmul, hakkab nutma.
Verbaalne	ohvrid tõmbuvad siis endasse, hakkavad nutma, vastu midagi ei ütle, tullakse õpetajale rääkima, kurb, õnnetu, ei taha enam elada, pomiseb midagi vastu, muutuvad tundlikuks, võtab oma koti ja tormab klassist välja, hakkab nutma, muutub ärritunuks, ütleb vastu, ei taha kooli tulla, kurvad, õnnetud, nuttu, usinad rääkima, räägivad oma muredest vanematele, tõmbuvad endasse, ei räägi oma murest kellelegi, ei taha teistega suhelda enam, ei taha enam koolis olla, arglikud, kõnnivad mööda seina ääri, otsivad vaikselt nurkasid, nad tahavad olla nähtamatud, hakkas vastu ja ütleski, et mind ei huvita, ei julenud midagi vastu öelda, nuttis alalõpmata, end alandatud ja ta oli kurb, "kõhuvalu" pärast koolist puuduma.
Kaudne	ärrituvad, solvuvad, on kurvad, koolist puudumine, enesesse tõmbumine, vaikimine, puudumised, õnnetu, nutt tuleb kiiresti peale, tähelepanu otsima tänavalt, väljakutsuvalt riietuma., tulevad nad rääkima, nutma kuskil üksinda nurgas või tulevad sellest õpetajale rääkima või räägivad kodus, muutuvad apaatseks, üksinda, ei taha enam kooli tulla, kurvad, õnnetud, tulevad nad seda ütlema, läheb paanikasse, hakkab lohutamatuks nutma, pettunud, kurvad ja õnnetud, teistest halvem, tekitavad ikkagi ängi.

Püstitatud uurimisküsimus (Milliseid ohvrite käitumuslikke reaktsioone esineb füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele koolivägivaldale õpetajate kogemuste põhjal?) eeldab vägivaldale reageerimise eristamist vägivalda liigi alusel. Selgub (tabel 2), et õpetajad ei diferentseeri seda, milline vägivaldaakt oli reaktsiooni põhjuseks. Ei eristata seda, kas tegemist oli füüsilise, verbaalse või kaudse vägivalda tagajärjega. Õpetajad näevad vaid reaktsiooni, mistõttu nähtub, et antakse samalaadseid vastuseid nii füüsilise, verbaalse kui ka kaudse vägivalda korral. Juhul, kui laps läheb õpetaja juurde kurtes, et teda kiusatakse, siis ta näeb

vaid õpilase reaktsiooni. Kui ta aga ütleb, et teda löödi, siis on teada ka vägivalda liik ning ka reaktsioon konkreetsele vägivaldaaktile. Tulemus on üsna ootuspärane, sest näiteks emotsionaalselt võib reageerida nii füüsilisele, verbaalsele kui ka kaudsele vägivaldale. Samas uurides kogu vastuste massiivi, võib märgata sisuliselt sarnaste mainingute rühmi, mis nõuab induktiivset sisuanalüüsi.

3.2. Intervjuude tekstide induktiivse analüüsi käik

Intervjuude tekstide induktiivse analüüsi eesmärk on andmed kategoriseerida. Kategoriseerimine tähendab üldisemate kategooriate väljatöötamist, mis koondavad enda alla õpilaste tüüpilisemad reageerimisviisid koolivägivaldale. Selleks tuleb leida tekstidest „semantiliselt sarnaseid“ tunnuseid. Näiteks tekstiosad „muutuvad kartlikuks, hakkavad nutma“- saab tähistada ühise kategooriaga emotsionaalsed reaktsioonid. Seevastu „õppeedukuse alanemine, hakkab koolist puuduma“, liigitatakse ühise kategooria alla kooliga seotud reaktsioonid. Käesolevas töös märgistasin tekstis ära uurimisküsimusest lähtuvalt olulist mõtet sisaldavad fraasid või lõigud ja lõin nende jaoks sobivad koodid (Vt tabel 3). Korduvad mainingud tähistasin juba olemas olevate koodidega.

3.2.1. Tekstiliste andmete kategoriseerimine

Kategoriseerimine tähendab teksti liigendamist teatud mõistete rühmadesse. Kategooria on lühike, sisukas ühistermin või terminite komplekt, millega tähistatakse tekstist välja eraldatud mõistete rühmi. Seega on kategoriseerimine samade tunnusoontega andmetele üldisema tähise otsimine. Selleks, et kategooria alla kuuluvaid tekstiosi või mõistelisi ühikuid tekstis eristada ja kodeerida, on vajalik lisada kategooria juurde tema deskriptsioon või täpne loend, kus näidatakse ära tekstilised indikaatorid, mille alusel määrame ühe või teise tekstiosa vaadeldava kategooria alla. (Õunapuu 2015, lk 11). Oluline on silmas pidada, et teksti töötlemise käigus, ei ole võimalik kõiki tunnuseid loodud kategooriate alla paigutada, see tähendab, et alati jääb tekstilisi andmeid üle, need lisatakse rubriiki MUU.

Teksti uurides ja analüüsides sain „semantiliselt sarnaseid“ vastuseid, mille alusel töötan välja järgnevad kategooriad.

Emotsionaalsed reaktsioonid (ER). Selle kategooria alla kuuluvad mainingud, mis väljendavad tundmusi. Näiteks: kurvad, õnnetud, nutavad, kartlikud, hirmul, endast väljas.

Füsioloogilised reaktsioonid (FR). Kategooria hõlmab mainingud, mis väljendavad kaebusi seoses tervisega. Näiteks: pea või kõht valutavad.

Kooliga seotud reaktsioonid (KSR). Kategooria alla kuuluvad mainingud, mis on väljendavad kooliga või õppetegevusega seotud reaktsioone. Näiteks: õppeedukus alaneb, hakatakse koolist puuduma jne.

Agressiivne rünnak (AR). Antud kategooria alla kuuluvad mainingud, mis väljendavad agressiivset käitumist vägivallatseja suhtes. Näiteks: ütleb vastu, lööb vastu, teeb kambaka jne.

Täiskasvanute teavitamine (TT) Kategooria hõlmab maininguid, mis väljendavad teavitamist. Näiteks: tulevad räägivad õpetajale, räägivad kodus lapsevanematele.

Suhete/suhtlemise vältimine (SV). Kategooria hõlmab maininguid, mis väljendavad endasse tõmbumist, eemale tõmbumist ja suhete vältimist.

Muu Kategooria hõlmab maininguid, mis ei kuulu mitte ühegi teise kategooria alla. Näiteks: loodab, et kõik läheb paremaks, trauma.

Alljärgnevas tabelis on illustreeriv materjal intervjuude tekstide analüüsimise kohta, kus on näidatud, kuidas toimus kodeerimine ja kategoriseerimine.

Tabel 3 Intervjuude tekstide induktiivse analüüsi näide

Mainingud	Kood	Kategooria
on rahulik (ER), asjade maha loopimise järel korjab need kokku (M), kõnnib minema (SV), püüab olukorrast minema saada (SV), põgeneb (SV), võib hakata koolist puuduma (KSR), tõmbub endasse (SV), ei avalda mitte kunagi oma arvamust (M), hakkab nutma (ER), muutub arglikuks (ER), käivad mööda seina ääri (KSR), ehmub (ER), vehib veidi kätega (M), hirmul (ER), kannatab (M), kurb (ER), õnnetu (ER), hakkab nutma (ER), tunneb end halvasti (ER), hakkab koolist puuduma (KSR), vahetundides otsib varju (KSR), hoiab korrapidaja õpetaja lähedale (KSR), hirmul (ER), hakkab nutma (ER), ohvrid tõmbuvad siis endasse (SV), hakkavad nutma (ER), vastu midagi ei ütle (M), tullakse õpetajale rääkima (TT), kurb (ER), õnnetu (ER), ei taha enam elada (M), pomiseb midagi vastu (M), muutuvad tundlikuks (ER), võtab oma koti ja tormab klassist välja (KSR), hakkab nutma (ER), muutub ärritunuks (ER), ütleb vastu (AR), ei taha kooli tulla (KSR), kurvad (ER), õnnetud (ER), nuttu (ER), usinad rääkima (M), kõhuvalu (FR) pärast koolist puuduma (FR) räägivad oma muredest vanematele (TT), tõmbuvad endasse (SV), ei räägi oma murest kellelegi (M), ei taha teistega suhelda enam (SV), ei taha enam koolis olla (KSR), arglikud (ER), kõnnivad mööda seina ääri (KSR), otsivad vaikseid nurkasid (KSR), nad tahavad olla nähtamatud (SV), hakkas vastu (AR) ja ütleski, et mind ei	ER FR KSR AR TT SV M	Emotsionaalsed reaktsioonid Füsioloogilised reaktsioonid Kooliga seotud reaktsioonid Agressiivne rünnak Täiskasvanute teavitamine Suhete/suhtlemise vältimine Muu

huvita (M), ei julenud midagi vastu öelda (M), nuttis (ER) alalõpmata, end alandatult (ER) ja ta oli kurb (ER), "kõhuvalu" pärast koolist puuduma (FR), laps hakkab kurtma peavalu (FR) või kõhuvalu (FR) või tekivad üldse sellised kummalised tervisehäädad (FR)		
--	--	--

3.3. Induktiivse analüüsi andmete tõlgendamine

Intervjuude tekstide induktiivse analüüsi käigus selgusid ohvrite koolivägivallale reageerimise 6 tüüpi:

- a) emotsionaalne reaktsioon
- b) füsioloogiline reaktsioon
- c) kooliga seotud reaktsioon
- d) agressiivne rünnak
- e) täiskasvanule teavitamine
- f) suhete/suhtlemise vältimine

„Emotsionaalse reaktsiooni“ korral tõid õpetajad enim välja enesesse tõmbumise, ohvrid on kurvad, õnnetud, hakkavad nutma jne. Ühel juhul märkis õpetaja, et ohver muutub nii emotsionaalseks, et hakkab karjudes vastu ütlema.

„Füsioloogilise reaktsiooni“ puhul on õpetajate kogemused peamiselt sellised, et ohvrid hakkavad tervise üle kurtma, nagu kõhuvalu ja peavalu.

„Kooliga seotud reaktsioonide“ puhul mainisid õpetajad enim seda, et ohver ei taha enam kooli tulla ning hakkab puuduma. Vähem toodi välja õppeedukuse langust ja mööda seina ääri kõndimist.

„Agressiivse rünnakuna“ mainisid õpetajad seda, et ohver läheb ise kiusajale kallale, vastavad rusikaköögiga. Ühel juhul märkis õpetaja, et ohver võib end kodus välja elada väiksemate õdede/vendade või koduloomade peal.

„Täiskasvanutele teavitamine“ tõid õpetajad välja selle, et ohvrid räägivad probleemist õpetajatele või vanematele. Ühel korral mainis õpetaja ka sõbrannale rääkimist.

„Suhete/suhtlemise vältimine“ antud kategooria puhul mainisid õpetajad enim seda, et ohver ei taha enam teistega suhelda ning hoiab omaette. Paaril juhul toodi välja ka see, et ohver ei avalda enam tunni ajal arvamust ning ei vasta sellele, kui õpetaja temalt küsimuse küsib.

Deduktiivse analüüsi tulemusena ei selgunud, et vägivalla liigiga oleks seotud mingid tüüpreaktsioonid. Küll aga selgusid erinevad reageerimisviisid koolivägivallale üldiselt,

mida tähistavad eespool näidatud kategooriad. Uurides õpetajate vastuste põhjal loodud kategooriate sisu, võib lisaks märgata, et koolivägivalla ohvrite reaktsioonid erinevad oma aktiivsusest, mida võiks tinglikult tähistada: passiivsed ja aktiivsed reageerimised. Passiivne reaktsioon piirdub ohvriga (enesesse tõmbumine, hirmul). Aktiivne reaktsioon on suunatud väljapoole (kaebab õpetajale, ründab kiusajat). Seega kategooriad „emotsionaalne reaktsioon“ ja „füsioloogiline reaktsioon“ esindavad passiivset reaktsiooni. Kategooriad „kooliga seotud reaktsioon“, „agressiivne rünnak“, „täiskasvanule teavitamine“ ja „suhete/suhtlemise vältimine“ esindavad aktiivset reaktsiooni.

4. ARUTELU JA JÄRELDUSED

Käesolevas osas vaatlen uurimistulemusi lõputöö 1. osas käsitletud uurimuste taustal ning toon välja järeldused, milleni tööd kirjutades jõudsin.

Otsides vastust uurimusküsimusele: „*Milliseid ohvrite käitumuslikke reaktsioone esineb füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele koolivägivallale õpetajate kogemuste põhjal?*“ selgus, et õpetajad ei too välja erinevaid reaktsioone seotuna füüsilise, verbaalse ja kaudse koolivägivallaga. Õpetajate vastused ei näita, et ohvrite ereaktsioon oleneks vägivalla liigist. Tulemust kinnitab Suur'i (2010) uurimuses väidetu, et füüsilise vägivalla all kannatavad lapsed võivad olla agressiivsed ja verbaalse koolivägivalla puhul tõmbuvad endasse, räägivad õpetajale või hoopis kaotavad huvi õppetöö vastu (lk 52, 53). Nagu näha reageerimisviisid mingile vägivallaaktile võivad olla väga erinevad. Seda kinnitab ka Hilarski jt (2004) uurimus, mille järgi ohver võib koolivägivallale reageerida emotsionaalselt või ka agressiivse kiusamisega (lk 1), järelkult passiivselt või aktiivselt.

Õpetajate vastuste analüüs näitas, et eritamata vägivalla liiki, märgitakse ohvrite füsioloogilisi reaktsioone, milleks on pea- ja kõhuvalu. Sama selgus Shamsi, Andrades, Ashraf (2019) töös, mille järgi õpetajad mainivad tüüpilisi reaktsioone, mis on seotud füüsilise ja vaimse tervisega. Füüsilise tervisega seotud probleemid olid peavalu, seljavalu ja kõhuvalu (lk 2397-2398).

Suures osas olid õpetajate kogemused seotud emotsionaalsete reaktsioonidega kui ka kooliga seotud reaktsioonidega, mida toodi samuti välja olenemata vägivalla liigist. Emotsionaalsed reaktsioonid - nukrameelsus, enesesse tõmbumine, kurb, õnnetu jne. Kooliga seotud reaktsioonid - ei taha enam koolis käia, õppeedukus alaneb, käivad mööda seina ääri jne. Sarnaseid tulemusi näitab ka Jõgisuu (2011) uuring, kus õpetajad mainisid meeleolu ja tunnetega seotud reaktsioone - ärritunud, enesesse tõmbunud, nukrameelne, märkimist leidis ka koolitõrge, ei taha kooli minna või ei võeta osa klassiüritustest (lk 16). Viimast kinnitab

ka Tsai (2012) uuring, kus olulist rolli mängis see, et ohvritel muutub õppeedukus (lk 171-172). Seega tegemist on emotsionaalsete kui ka kooliga seotud reaktsioonidega.

Oluline on välja tuua ka see, et õpetajad mainisid agressiivset vägivaldset käitumist. Ohver muutub endast nõrgemate vastu agressiivseks või hoopis kiusaja vastu. Antud faktid leiavad kinnitust ka Bella ja Willis (2016) uuring, millised on õpetajate arusaamad ohvrite reaktsioonidele koolivägivalla puhul, kus ette anti erinevaid situatsioone, mis käsitlevad endas füüsilist, verbaalset ja kaudset vägivalda. Üheks reageerimisviisiks oli see, et ohvrid võivad reageerida agressiivselt (lk 163-164).

Boultoni uurimuse (1997) ühe tulemusena selgus, et üle poole uuringus osalenud õpetajatest ei arvanud, et kiusamine on ka grupist välja jätmine (Naylor jt. 2006, lk 554 järgi). Järelikult grupist välja jätmine, mis käesolevas töös paigutub kaudse vägivalla alla, pole nende õpetajate jaoks koolivägivald kiusamise vormis. Samas minu intervjuu küsimus, mis uuris reaktsioone kaudsele koolivägivallale, andis vastuseks ohvrite tüüpilised reaktsioonid: emotsionaalsed reageeringud, tullakse õpetajale rääkima ja kooliga seotud reaktsioonid. Seega kaudselt näitab see seda, õpetajad peavad ohvri kaudset ründamist vägivallaks ja toovad sellega seoses välja ohvrite väga erinevad reaktsioonid.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö „Õpilaste käitumuslikud reaktsioonid koolivägivalla ohvriks sattumise korral Viljandi linna üldhariduskoolide õpetajate kogemuste põhjal“ eesmärgiks oli välja selgitada õpetajate kogemused koolivägivalla ohvrite peamiste käitumuslike reaktsioonide kohta füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele vägivallale. Eesmärgi täitmiseks püstitati uurimisküsimus:

Milliseid ohvrite käitumuslike reaktsioone esineb füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele koolivägivallale õpetajate kogemuste põhjal?

Eesmärgi saavutamiseks valisin kvalitatiivse uurimisviisi, kus kasutasin õpetajate kogemuste teadasaamiseks poolstruktureeritud intervjuud. Kogutud intervjuude tekstilistest andmetest tuletasin reaktsioonide kategooriad ja esitasin uuritava nähtuse detailse kirjelduse.

Uurimise tulemusena selgus, et õpetajad ei seosta ohvrite reaktsioone konkreetselt füüsilise, verbaalse ja kaudse koolivägivallaga. Külla aga selgusid koolivägivalla ohvrite 6 järgmist käitumuslike reaktsioonide komplekti:

- a) **emotsionaalsed reaktsioonid,**
- b) **füsioloogilised reaktsioonid,**
- c) **kooliga seotud reaktsioonid,**
- d) **agressiivne rünnak,**
- e) **täiskasvanule teavitamine,**
- f) **suhete/suhtlemise vältimine.**

Olulise aspektina selgus, et õpetajad ei diferentseerinud, milline koolivägivalla akt oli ohvri reaktsiooni põhjuseks, ei eristata, kas tegemist oli füüsilise, verbaalse või kaudse vägivalla

tagajärjega. Õpetajad näevad vaid reaktsiooni, mistõttu nähtub, et antakse samalaadseid vastuseid nii füüsilise, verbaalse kui ka kaudse vägivalla korral.

Käesolev uurimus loob ettekujutuse sellest, milliseid ohvriks sattunud õpilaste reageerimisviise on õpetajad kogenud. Selleks, et uurimus oleks põhjalikum, tuleks edaspidistes uurimustes uurida, kas ühe või teise vägivallale reageerimisviisiga on teatud ohvri mingid iseloomulikud omadused. Sama metoodikat kasutades võiks uurida ka koolis töötavate sotsiaalpedagoogide kogemust, mis võimaldaks teada saada, kas on veel mingeid ohvrite reageerimisviise koolivägivallale, mis täiendaks leitud 6 kategooriat.

KASUTATUD ALLIKAD

Aare, K. 2019. Teise kooliastme õpilaste reaktsioonid koolivägivalla ohvriks sattumise korral. [Seminaritöö]. Tartu Ülikool. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. Viljandi.

Agan, S., Andrejev, N., Bachmann, A., Baum, A., Isat, P., Kadalipp, S., Kivisilla, V., Kõrgmaa, M., Kõrgmaa M., Lehtsaar, T. & Önnepalu, T. 2011. Olla olemas. Käsiraamat kriisidest õpetajatele koolides ja lasteaedades. Rocca al Mare Kool. Tallinn: Tallinna Raamatutrükikoda.

Albayrak-Kaymak, D., Alikasifoglu, M., Ercan, O., Erginoz, E. & Uysal, O. 2007. Bullying behaviours and psychosocial health: results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. *European Journal of Pediatrics*, Vol. 166, p. 1253-1260. DOI: 10.1007/s00431-006-0411-x.

Altement, K. 2013. Õpetajate tähelepanekud vägivaldailmingutes õpilaste suhtes.

[Bakalaureusetöö]. Tartu. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond.

https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/31958/altement_kylli.pdf?sequence=1&isAlloved=y, (23.01.2020).

Altun, S. A. & Baker, Ö. E. 2010. School violence: a qualitative case study. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2. p. 3165-3169. DOI: 10.1016/j.sbspro.2010.03.483.

Aluede, O., Adeleke, F., Omoike, D., & Afen- Akpaida, J. 2008. A Review of the Extent, Nature, Characteristics and Effects of Bullying Behaviour in Schools. *Journal of Instructional Psychology*, Vol. 35, No. 2, p. 151-158.

Bella, K.J.S., Willis,W.G. 2016. Teachers' perceptions of bullying among youth. *The Journal of Educational Research*, Vol. 109, No. 2, p. 159–168. DOI: 10.1080/00220671.2014.931833.

Benbenishty, R., Astor, R. 2005. School violence in context: Culture, neighborhood, family, school, and gender. Oxford University Press.

Cawood, N. D. 2013. Addressing interpersonal violence in the school context: Awareness and use of evidence-supported programs. *Children & Schools*, Vol. 35, p. 41–52.

Doll, B., M.Swearer, S. 2008. Bullying in Schools: An Ecological Framework. *Journal of Emotional Abuse*. Vol. 2, No.2-3, p. 7-23. DOI: 10.1300/J135v02n02_02.

Elliott, M. 2000. Kiusamine. Tallinn. Kirjastus Koolibri.

Espelage D.L. & Swearer S.M. 2003. Research on school bullying and victimization: what have we learned and where do we go from here? *School Psychol Review*. Vol. 32, No. 3, p. 365-383.

https://www.researchgate.net/publication/235220440_Research_on_School_Bullying_and_Victimization_What_Have_We_Learned_and_Where_Do_We_Go_From_Here/link/00b4952c60c4bd0188000000/download, (19.01.2020).

Flick, U. 2011. An introduction to qualitative research (4th ed.). SAGE Publication, Ltd.

Gilreath, T. D., Astor, R. A., Cederbaum, J. A., Atuel, H., & Benbenishty, R. 2013. Prevalence and correlates of victimization and weapon carrying among military-and nonmilitary-connected youth in Southern California. *Preventive Medicine*, Vol. 60, p. 21–26. DOI:10.1016/j.ypmed.2013.12.002.

Gilreath, T.D., Astor, R.A., Estrada Jr. J.N., Benbenishty, R. & Unger, J.B. 2014. School Victimization and Substance Use among Adolescents in California. *Prevention Science*, Vol. 15, p. 897–906. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11121-013-0449-8>.

Goodstein, P.K. 2013. How to Stop Bullying in Classrooms and Schools. New York: Routledge.

Healey, J. 2011. Gealing with bullying. Issues in Society. Vol. 330. Australia: The Spinney Press.

Hiimäe, E., Kivisaar, K. 2011. Mõista ja toeta oma last. Tartu: Greif Trükikoda.

Hilarski, C., Dulmus, C.N, Theriot, M.T. & Sowers, K.M. 2004. Bully-victimization Related to Gender and Grade Level: Implications for Prevention Efferts. Kids and Violence: The Invisible School Experience. USA: The Haworth Social Work Practice Press, lk 5-25.

Hussein, M.H. 2013. The social and emotional skills of bullies, victims, andbully–victims of Egyptian primary school children. International Journal of Psychology Vol. 48, No. 5, p. 910–921. <http://dx.doi.org/10.1080/00207594.2012.702908>.

Jõgisaar, K. 2009. Ka vaimne vägivald on vägivald. Bioneer. <https://www.bioneer.ee/ka-vaimne-v%C3%A4givald-v%C3%A4givald>, (28.01.2020).

Jõgisuu, S. 2011. I kooliastme õpetajate ja lapsevanemate arusaam koolikiusamisest. [Magistritöö]. Tartu. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond. <https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/17919/Jogisuu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (22.01.2020).

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. 2015. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Kvalitatiivne sisuanalüüs. <http://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>, (26.01.2020).

Kambek, K. 2013. Koolivägivald ja selle ennetamine. [Bakalaureusetöö]. Tartu Ülikool. Õigusteaduskond Tallinnas. http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/32087/kambek_kadre.pdf, (21.01.2020).

Kuul, M., Krjukov, A. 2014. Viljandi koolis tulistas õpilane õpetaja surnuks. *ERR*.

<https://www.err.ee/523062/viljandi-koolis-tulistas-opilane-opetaja-surnuks>, (25.01.2020)

Krips, H. & Rajasalu, A. & Siivelt, P. 2012. Suhtlemine probleemsete õpilastega. Tartu: AS Atlex.

Kõiv, K. 2002. Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik II. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda, lk 43-53.

Kõiv, K. 2002. Õpilaste suhtumine kiusamisse ja kiusamiskäitumise iseloomustus. Lastekaitse Liidu konverents "Ei vägivallale". Konverentsi materjalid. Tallinn: Lastekaitse Liit.

Kõiv, K. 2006. Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt. Tartu. Vali Press OÜ.

Laherand, M.-L. 2008. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotrükk.

Lastekaitseeadus RT I, 12.12.2018, 49.

<https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049?leiaKehtiv>, (21.01.2020).

Lee, C. 2004. Preventing Bullying in School. A Guide for Teachers and Other Professionals. London: Paul Chapman Publishing.

Lee, J. H. 2015. Prevalence and predictors of self-reported student maltreatment by teachers in South Korea. *Child Abuse & Neglect*, Vol. 46, p. 113–120. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2015.03.009>.

Lepik, K, Harro-Loit, H, Kello, K, Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. 2014. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Intervjuu. <https://sisu.ut.ee/samm/intervjuu>, (26.01.2020).

Lestera, S., Lawrence, C., Warda, C.L. 2017. What do we know about preventing school violence? A systematic review of systematic reviews. *Psychology, Health &*

Medicine. Vol. 22, No. S1, p. 187–223.

<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13548506.2017.1282616?needAccess=true>,
(26.01.2020).

Maeng, J.L., Malone, M., Cornell, D. 2020. Student threats of violence against teachers: Prevalence and outcomes using a threat assessment approach. *Teaching and Teacher Education*. Vol. 87, p. 1-11.

<https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/S0742051X18321966?token=5B85B36E5B1E70FDADAC2C3F8B8087B2A0AFA473AEA835F4CC2C06508942E79897F884D6E32DD4B2603EACCE94F2DF58>, (26.01.2020).

Maunder, R. E., Harrop, A. & Tattersall, A. J. 2010. Pupil and staff perceptions of bullying in secondary schools: comparing behavioural definitions and their perceived seriousness. Division of Psychology, University of Northampton, UK. School of Natural Sciences and Psychology, Liverpool John Moores University, UK. *Educational Research*, Vol. 52, No. 3, p. 263–282.

Mishna, F. 2004. A qualitative study of bullying from multiple perspectives. *Children & Schools*, Vol. 4, No. 26, p. 234-247.

https://www.researchgate.net/publication/282756335_A_Qualitative_Study_of_Bullying_from_Multiple_Perspectives, (23.01.2020).

Naylor, P., Cowie, H., Cossin, F., Bettencourt, R. & Lemme, F. 2006. Teachers' and Pupils' definitions on bullying. *British Journal of Educational Psychology*, Vol. 76, No. 4, p. 553-576. DOI: <https://doi.org/10.1348/000709905X52229>.

Ojala, I. 2005. *Mõista mind, teismelist!* Tallinn. Kirjastus Pilgrim.

Olweus, D. 1995. Bullying or Peer Abuse at School: Facts and Interventions. *Current Directions in Psychological Science*, Vol. 4, No. 6, p. 196-200. DOI:

<https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10772640>.

Olweus, D. 1997. Bully/victim problems in school: Facts and intervention. *European Journal of Psychology of Education*. Vol. XII, No. 4, p. 495-510. DOI: 10.1007/BF03172807.

Olweus, D., Smith, P.K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Catalano D.R. & Slee, P. 1999. The nature of school bullying: A cross-national perspective London: Routledge, lk 7–12.

O'Moore, M., Minton, S.J. 2004. Dealing with Bullying in Schools. A Training Manual for Teachers, Parents and other Professionals. London: Paul Chapman Publishing.

PISA 2015 Results. Students' well-being. Vol. 3. PISA, OECD Publishing, Paris.
<https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264273856-en.pdf?expires=1589314747&id=id&accname=guest&checksum=FE24E3627EBD5C72209DCF9380144336>, (25.01.2020).

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus RT I, 13.03.2019, 120.
<https://www.riigiteataja.ee/akt/13332410?leiaKehtiv>, (21.01.2020).

Sanders, C.E., Phye, G.D. 2004. Bullying : Implications for the Classroom. *A Volume in the Educational Psychology Series*. London: Elsevier Academic Press.

Sallivuskonverents „Kuidas teha enda koolis salliv kool?“ s.a.
<http://sallivkool.ee/sallivuskonverents/>, (21.01.2020).

Sela-Shayovitz, R. 2009. Dealing with school violence: The effect of school violence prevention training on teachers' perceived self-efficacy in dealing with violent events. *Teaching and Teacher Education*, Vol. 25, p 1061- 1066.
https://www.researchgate.net/publication/248526851_Dealing_with_school_violence_The_effect_of_school_violence_prevention_training_on_teachers'_perceived_self-efficacy_in_dealing_with_violent_events, (22.01.2020).

Shamsi, N.I., Andrades, M., Ashraf, H. 2019. Bullying in school children: How much do teachers know? *Journal of Family Medicine and Primary Care*. Vol 8, No. 7, p. 2395-2400. DOI: 10.4103/jfmpe.jfmpe_370_19.

Sharp, S., Smith, P.K. 2004. Võitlus koolikiusamisega. Juhised turvalise koolikeskkonna loomiseks. Haridus-ja Teadusministeerium.

Shetgiri, R. 2013. Bullying and Victimization Among Children. *Advances in Pediatrics*, Vol. 60, No. 1, p. 33–51. DOI:10.1016/j.yapd.2013.04.004.

Sinijärv, M. 2010. Õpetajate hinnangud ja stressireaktsioonid koolivägivallale Lõuna-Eesti üldhariduskoolide näitel. [Magistritöö]. Tartu, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond.

<https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/16616/Sinijarv.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (21.01.2020).

Slavens, E. 2007. Kiusamine. Tahad hea, ära tee kellelegi kurja. Tartu: OÜ Greif Trükikoda.

Staropopov, R. 2019. Tragöödia Sillamäel. Kümneaastane poiss läks koolikiusamise tõttu vabaturma. Eesti Päevaleht. <https://epl.delfi.ee/uudised/tragoodia-sillamael-kumneaastane-poiss-laks-koolikiusamise-tottu-vabaturma?id=86846033>, (21.02.2020).

Strömpl, J., Selg, M., Soo, K., Šahverdov-Žarkovski, B. 2007. Eesti Teismeliste vägivaldatõlgendused. Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2007.

http://www.rahvatervis.ut.ee/bitstream/1/53/1/Sotsiaalministeerium2007_6.pdf, (19.01.2020).

Soomes koolist välja visatud 15-aastane poiss andis direktorile peksa, sai tingimisi karistuse. 2019. *Eestinen*. <https://eestinen.fi/2019/11/soomes-koolist-valja-visatud-15-aastane-poiss-andis-direktorile-peksa-sai-tingimisi-karistuse/>, (25.01.2020).

Sullivan, K., Cleary, M., Sullivan, G. 2004. Kiusamine koolis, mis see on ja kuidas sellega toime tulla. Tartu: AS Atlex.

Suur, Ü. 2010. Ellujäämine õpetajana. Kirjastus Kentaur.

Säre, E. 2011. Vägivaldse käitumise esinemise kohad ja liigid koolis kolmanda klassi õpilaste hinnangul, [Magistritöö]. Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond. Tartu. <https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/17956/Sare.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (21.01.2020).

Tallinn viib läbi koolikiusamise teemalise konverentsi „Märkan ja sekkun“. 2019. <https://www.tallinn.ee/est/Uudis-Tallinn-viib-labi-koolikiusamise-teemalise-konverentsi-Markan-ja-sekkun-2>, (21.01.2020).

Tilk, K. 2012. Raskekujulise koolivägivalla fenomeni käsitluse faktorstruktuur ja soolised 38 erinevused Viljandimaa gümnaasiumide 7.-9. klasside õpilaste näitel, [Magistritöö]. Tartu, Tartu Ülikool, Sotsiaal- ja haridusteaduskond, Haridusteaduste instituut. <https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/25805/Tilk.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (21.01.2020).

Tsai, K.C. 2012. Effects of Bullying in Schools: The Teachers' Perspectives. Journal of Society and Communication. Vol. 2012, p. 161-179. https://www.academia.edu/34707103/Effects_of_bullying_in_schools_The_teachers_perspectives?auto=download, (21.02.2020).

Uibo, K. 2014. Õpilaste hinnangud prosotsiaalse käitumise ja agressiooni ilmingute sagedusele õpilaste omavahelistes suhetes ja suhetes õpetajaga. [Bakalaureusetöö]. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond. https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/41904/uibo_kerli.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (21.01.2020).

Vaher, A. 2002. Koolikiusamine. Laste käitumishäired. E. Korp, A. Leppiman, T. Meres, & A. Vaher (toim), Kogumik: laps, elu, probleemid ja lahendused, lk. 82–102. Tallinn.

Vasli, K. 2019. Koolitulistamine USAs Colorodos: üks õpilane sai surma, kaheksa viga. Delfi. <https://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/koolitulistamine-usas-colorodos-uks-opilane-sai-surma-kaheksa-viga?id=86138879>, (25.01.2020).

Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020. 2015. Tallinn.
https://www.valitsus.ee/sites/default/files/content-editors/arengukavad/vagivalla_ennetamise_strateegia_2015-2020_kodulehele.pdf,
(21.01.2020).

Vägivalla vähendamise arengukava 2015-2020 koostamise ettepanek. *s.a.*
https://osale.ee/konsultatsioonid/files/consult/263_VVA%202015-2020%20ettepanek.pdf,
(21.01.2020).

Väli-Kurnikov, D. 2017. Vaimse vägivalla tõlgendused 9. klassi õpilaste näitel.
[Seminaritöö]. Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia.

Õunapuu, L. 2014. Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes. [E-õpik].
Tartu: Tartu Ülikool.
https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/36419/ounapuu_kvalitatiivne.pdf?sequence=1&isAllowed=y, (21.01.2020).

Õunapuu, L. 2015. *Kontentanalüüs andmete kogumise meetodina*. TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia.

Ülemaante, L. 2015. 7.-9. klassi õpilaste koolivägivalla ja -kiusamise kirjeldus ühe Eesti maakonna gümnaasiumide näitel. [Magistritöö]. Tartu Ülikool. Sotsiaal- ja haridusteaduskond.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/48257/laine_ulemaante.pdf?sequence=1,
(21.01.2020).

World report on violence and health. 2002. Ed. E.G. Krug, L.L. Dahlberg, J.A. Mercy. A.B. Zwi, R. Lozano. Geneva: World Health Organization.
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf, (19.01.2020).

LISAD

Lisa 1. Nõusoleku vorm

Lugupeetud õpetaja!

Olen Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia kogukonnahariduse ja huvitegevuse õppekava 4.kursuse tudeng Karin Aare ning koostan lõputööd teemal „Õpilaste käitumuslikud reaktsioonid koolivägivallaohvriks sattumise korral Viljandi linna üldhariduskoolide õpetajate kogemuste põhjal.“ ning mille eesmärgiks on välja selgitada õpetajate kogemused koolivägivalla ohvrite peamiste käitumuslike reaktsioonide kohta füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele rünnakule. Uuringu tulemusel saan anda kokkuvõtliku ülevaate erinevatest kogemustest ja kitsaskohtadest ning sisendi täiendkoolituseks.

- Uurimus viiakse läbi Viljandi linna üldhariduskoolide õpetajatega
- Uurimistöö käigus viiakse uuritavatega läbi intervjuu
- Uurimistöö tulemused avaldatakse üldistatud kujul. Teile tagatakse anonüümsus ja konfidentsiaalsus, Teie nimi on teada vaid uurijale ning seda ei avalikustata.

Teie nõusolekul lepime kokku sobiva aja ja koha intervjuu läbiviimiseks

/nimi ja allkiri/.

/kuupäev/.

Meeldivat koostööd soovides ja tagasisidet oodates!

Karin Aare

karinaar@hotmail.ee

5698 3032

Lisa 2. Poolstruktureeritud intervjuu küsimustik

Poolstruktureeritud intervjuu

SOOJENDUSVESTLUSE PLOKK
<p>1) Minu nimi on Karin Aare, olen Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia huvijuhtloovtegevuste õpetaja eriala 4.kursuse tudeng ning teen oma lõputöö teemal „Õpilaste käitumuslikud reaktsioonid koolivägivallaohvriks sattumise korral Viljandi linna üldhariduskoolide õpetajate kogemuste põhjal.“</p>
<p>2) Uurimistöö raames soovin välja selgitada õpetajate kogemused koolivägivalla ohvrite peamiste käitumuslike reaktsioonide kohta füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele rünnakule. Uuringu tulemusel saan anda kokkuvõtliku ülevaate erinevatest kogemustest ja kitsaskohtadest ning sisendi täiendkoolituseks.</p>
<p>3) Intervjuud läbi viies esitan Teile küsimused, mis on vabas vormis ja Teie vastused salvestan diktofonile.</p>
<p>4) Teie käest kogutud andmeid saavad lugeda minu töö juhendaja ning mina. Lisaks veel TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia õppejõud ja tudengid. Uurimistulemused on töös esitatud üldistatult. Teie isik ja kooli nimi jääb anonüümseks ning Teie nime töös ei kajastu.</p>
<p>5) Üldised teemakohased küsimused.</p> <ul style="list-style-type: none">- Alustuseks kirjeldage koolivägivalla ohvreid.- Kas ja milles erinevad koolivägivalla ohvrid üksteisest. Iseloomustage neid.
MÄRKUSED/TÄHELEPANEKUD
Uurimisküsimus: Milliseid ohvrite käitumuslikke reaktsioone esineb füüsilisele, verbaalsele ja kaudsele koolivägivallale õpetajate kogemuste põhjal?
PÕHIKÜSIMUS:
<p>Koolis näeme õpilasi, kes kiusavad ja vägivaldlatsevad ning nende ohvreid. Kirjeldage ohvrite reageerimist vägivallaaktile.</p>

Põhiküsimuse teine versioon: Iseloomustage erinevat liiki ohvrite reageerimist vägivaldlaaktile.

Juhis:

a) intervjuueeritav vastab põhiküsimusele (kirjeldab) vabalt;

b) jälgida järgmiste teemade läbimist:

- ohvrite käitumine füüsilise vägivaldla puhul
- käitumine verbaalse vägivaldla puhul
- käitumine kaudse vägivaldla puhul

VARUKÜSIMUSED:

1. Millised on ohvrite tüüpilised reageeringud, kui talle minnakse käsitsi kallale või togitakse jalgadega või rünnatakse esemega?

- 1.1. Kirjeldage ühte situatsiooni, kus õpilasele mindi kätega kallale
- 1.2. Kirjeldage ühte situatsiooni, kus mingil muul viisil toimus kehaline rünnak.

2. Millised on ohvrite peamised reageeringud, kui neid rünnatakse mingi esemega.

- 2.1. Kirjeldage ühte situatsiooni, kus ohver reageeris mingi vahendiga ründamisele.

3. Kuidas ohvrid reageerivad, kui neile tehakse sõnadega haiget?

- 3.1. Kirjeldage olukorda, kus toimus sõnadega ründamine.

4. Millised on ohvrite peamised reageeringud, kui neid tõrjutakse, kuulujuttude levitatakse või taga räägitakse?

- 4.1. Kuidas käitub õpilane, keda tõrjutakse või ei võeta rühma/kampa/grupitõesse?
- 4.2. Kirjeldage ühte situatsiooni, kuidas on õpilane käitunud kui tema kohta on levitanud kuulujutte või taga räägitakse.

INTERVJUU LÕPETAMINE

- 1. Millised on Teie ettepanekud koolivägivaldla ohvritega tegelemiseks? Mida soovite veel lisada selle teemaga seoses, mille kohta ma ei küsinud?
- 2. Lisaküsimuste korral, kas ma võin Teiega veel ühendust võtta?

Tänan, Teid vastuste eest. Need on suureks abiks minu lõputöö teema uurimisel.

SUMMARY

The aim of this dissertation “Behavioural reactions of students who experience violence at school, based on the teachers in the town of Viljandi“ was to find out the teachers' experiences of the main behavioural reactions of victims of school violence to physical, verbal and relative violence. In order to fulfill the goal, this thesis was asked:

What are the victims' behavioral reactions to physical, verbal and indirect school violence based on teachers' experiences?

To achieve the goal, I chose a qualitative research method, where I used semi-structured interviews to find out teachers' experiences. From the textual data of the collected interviews, I derived the categories of reactions and provided a detailed description of the phenomenon under study.

The study found that teachers did not specifically associate victims' reactions with physical, verbal and indirect school violence. However, the following 6 sets of behavioral reactions to school violence emerged:

- a) emotional reactions,
- b) physiological reactions,
- c) school-related reactions,
- d) aggressive attack,
- e) notifying an adult,
- f) avoiding relationships/communication.

An important aspect was that the teachers did not differentiate which act of school violence was the cause of the victim's reaction, nor did it distinguish whether it was a consequence of physical, verbal or relative violence. Teachers only see the reaction, which shows that similar responses are given in the cases of physical, verbal and indirect violence.

This study provides an insight how teachers have experienced the responses of victimized students. In order to make the study more thorough, future studies should examine whether one or another way of responding to violence is related to the characteristics of the victim.

Using the same methodology, the experience of social educators working at the school could also be studied, which would find out if victims respond any other way to school violence, that could supplement the 6 categories found.

LIHTLITSENTS

Lihlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Karin Aare (sünnikuupäev: 08.11.1988)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihlitsentsi) enda loodud teose

ÕPILASTE KÄITUMUSLIKUD REAKTSIOONID KOOLIVÄGIVALLA OHVRIKS SATTUMISE KORRAL VILJANDI LINNA ÜLDHARIDUSKOOLOIDE ÕPETAJATE KOGEMUSTE PÕHJAL

mille juhendaja on ped. tead. knd., dotsent Lembit Õunapuu

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Karin Aare

Viljandis, 20.05.2020 (kuupäev)